

הרב איתן שנדורפי

לעיין

אמו"ר ר' ישעיה מרדכי ז"ל
שחינכני לאהבת התורה

דם הפסח ודם המילה

א. הסבר פירושו של רש"י והשאלות שעורר

בפרשת בא (י"ב, א-ג) נאמר: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשׂר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית". אחר כך (בפסוק ו) נאמר: "והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה, ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים".

כתב שם רש"י (בפסוק ו) :

"והיה לכם למשמרת זה לשון זיקור, שטעון זיקור ממוס ארבעה ימים, ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים, מה שלא כוה כן בפסח דורותי? היה ר' מתיא בן חרש אומר: הרי הוא אומר: ואלעזר עליך ואלר"ח והנה עתך עת דלים' (יחזקאל ט"ז, ט) הגיעה שצוה שגשבעתי לאברהם שאגאל את בניו, ולא היו צידם מכוות להתעסק בהם כדי שיגאלו, שנאמר: ואת ערם ועריה' (שם, ז), ונתן להם שתי מכוות, דם פסח ודם מילה שכלו צאתו הלילה, שנאמר: 'מתצוקסת צדמך' (שם, ו) צדני דמים. ואומר: 'גם את צדם צדיתך שלחתי אקיריך מצור אין מים צו' (זכריה ט', יא), ולפי שהיו שטופין צעזודה זרה אמר להם: 'משכו וקחו' (לקמן פסוק כא) משכו וליכם מעזודה זרה וקחו לכם לאון של מכוה".

דברי רש"י הללו מקורם במכילתא (פסחא פרשה ה), [מלבד המילים "שכלו צאתו הלילה" שאינן כתובות שם]³ ויש לשאול עליהם מספר שאלות:

1. "שפסח דורות אף על פי שביקורו קודם ארבעה ימים לשחיטתו, אין לקיחתו אלא כל זמן שירצה" (רא"ם על פי פסחים צו, ע"א).
2. גלות מצרים התחילה מזריקת יוסף אל בור שנאמר עליו: "והבור רק אין בו מים" (בראשית ל"ד, כד), ולכן הפסוק "שלחתי אקיריך מצור אין מים בו" רומז לגלות מצרים.
3. גם סוף דברי רש"י: "ולפי שהיו שטופים בעיז" וכו' מקורם בדברי המכילתא, אך לא בדברי ר' מתיא בן חרש, אלא בדברי ר' אליעזר הקפר ברבי, החולק על ר' מתיא בן חרש, ואף על פי כן רש"י הביא את דבריו כהשלמה לדברי ר' מתיא בן חרש, בגלל שאפשר שר' מתיא בן חרש מסכים לדבריו של ר' אליעזר הקפר ברבי, ועיין ברא"ם, ב"צדה לדרך", ב"שפתי חכמים" וב"באר יצחק" על רש"י שם.

1. המכילתא כתבה שהקב"ה נתן לבני ישראל שתי מצוות להתעסק בהן, דם פסח ודם מילה, ולמדה על ציווי המילה מהפסוק בספר יחזקאל "מתבוססת בדמיון" בשני דמים, וכן מהפסוק בספר זכריה "גם את בדם בריתך שלחתי אסירך מבור אין מים בו", אבל בכל הפרשה לא נאמר שה' ציווה את בני ישראל למול, אלא רק לשחוט את קרבן הפסח! מדוע הדבר אינו כתוב בספר שמות?

2. המכילתא הסבירה שבני ישראל נצטוו במצוות הפסח בגלל שהיו שטופים מעבודה זרה, אך בכל הפרשיות המתארות את שעבוד בני ישראל במצרים שמות, וארא ובא לא נאמר שבני ישראל עבדו עבודה זרה! מנין למדו חז"ל שבני ישראל במצרים עבדו עבודה זרה? ומדוע הדבר אינו כתוב בספר שמות?

3. המכילתא הסבירה שבני ישראל נצטוו על הפסח כדי להדגיש את התנתקותם מעבודה זרה, שכן השה היה אלילם של מצרים, ועל ידי שחיטתו, צלייתו ואכילתו מתנתקים בני ישראל מלעבוד אותו, אך היא לא הסבירה מדוע נצטוו בנוסף לפסח גם על המילה.

4. המכילתא שאלה: "מפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים, מה שלא צוה כן בפסח דורות?" וענתה רק על חלק מהשאלה: מפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו, מה שלא ציווה כן בפסח דורות, אך היא ענתה על החלק השני שבשאלה: מדוע הקדים לקיחתו לשחיטתו דווקא ארבעה ימים?

5. רש"י כתב שבני ישראל מלו בלילה, וקשה שהרי מילה בלילה פסולה (יבמות עב, ע"א וע"ב)!

ב. מנין למדו חז"ל שבנ"י עבדו ע"ז? ומדוע הדבר לא כתוב בספר שמות?

בספר יחזקאל (כ, ה-ח) נאמר:

"כה אמר ה' אלקים: ביום בחרי בישראל, ואשא ידי לזרע בית יעקב, ואודע להם בארץ מצרים, ואשא ידי להם לאמר: אני ה'"

4. גם אם הדבר אינו מפורש ברש"י כאן, הוא עולה מתוך צירוף דברי רש"י כאן ורש"י בבראשית מ"ו, לד ובשמות ח', כב וכן אמרו בשמות רבה ט"ז, ג, בחזקוני, באלשיך הקדוש, ביכלי יקר, ב"אור החיים" הקדוש, בינחלת יעקב" על רש"י, בישער בת רביס" כאן ובמפרשים נוספים.
5. על היחס בין סדר הפסוקים בבניית לסדרם בדרשת המכילתא עיין באלשיך הקדוש.

אלקיכם. ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם, זבת חלב ודבש, צבי היא לכל הארצות. ואמר אליהם: איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו אני ה' אלקיכם. וימרו בי ולא אבו לשמע אלי, איש את שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו, ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים".

נאמר כאן במפורש שבני ישראל במצרים עבדו עבודה זרה, ואף לאחר שהי שלח נביא הוא אהרן הכהן⁶ שאמר להם שיפסיקו לעבוד עבודה זרה, הם לא הפסיקו! מדוע אם כן הדבר אינו כתוב בספר שמות?

נראה ליישב על פי מה שכתב רש"י בפרשת בהעלותך (במדבר ט', א) שהתורה לא פתחה את חומש במדבר בפרשת פסח שני, כדי להסתיר את גנותם של ישראל, שכל ארבעים שנה שהיו במדבר לא עשו אלא פסח אחד בלבד, אף על פי ששם הגנות אינה כתובה בפירוש, אלא אדרבה, שם כתוב שבני ישראל כן עשו את הפסח ואפילו האנשים שהיו טמאים ולא יכלו לעשות את הפסח באו אל משה ואמרו לו שהם רוצים לעשותו. אף על פי כן כיוון ששם רמוזה הגנות שרק אותה שנה עשו בני ישראל את הפסח ולא בשאר השנים שהיו במדבר, לא פתח החומש בפרשה זו. לפיכך, על אחת כמה וכמה שלכן לא כתבה התורה בתחילת ספר שמות שבניי עבדו ע"ז, [כמו שהתבאר במאמרי "מדוע נשתעבדו ישראל במצרים ובזכות מה נגאלו"י].

כן נראה להסביר גם מדוע לא כתוב שבניי נצטוו למול את עצמם, כיוון שמכך הייתה משתמעת גנותם של ישראל שלא מלו את עצמם לפני הציווי של משה, והרי כבר נצטוו על כך מזמן אברהם אבינו, כמו שנאמר (בראשית י"ז, ז): "זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר", ורצתה התורה להסתיר את גנותם⁸.

6. רש"י שמות ד', י משמות רבה ג', טו.
7. "שמעתין" 146, עמי 36-37 (חלק א פ"ב סעיף 2).
8. עיין שם במאמר הנ"ל ובהערה 17 שם.

ג. מדוע ציווה הקב"ה את ישראל במצוות מילה בנוסף לפסח?

על שאלה זו נאמרו מספר הסברים:

1. החיד"א⁹ כתב מפני שזו מצווה שכבר נצטוו עליה מזמן אברהם אבינו, כמבואר בסמוך, ולכן עליהם לקיים מצווה זו דווקא.

2. עוד כתב החיד"א¹⁰ שכיוון שבני ישראל נאלו בזכות השבועה של הקב"ה לאברהם אבינו, כמו שכתב רש"י: "הגיעה שזועה שנסעתי לאברהם אבינו", הרי שבניי צריכים לקיים את התחייבותם ברית שכתב הקב"ה עם אברהם אבינו והיא למול את עצמם¹¹.

3. האלשיך הקדוש (י"ב, ו) כתב: "ודם ברית הוצרך גם הוא להיות לרצון דם הפסח, כי זאת חקת הפסח... כל ערל לא יאכל בו (י"ב, מג-מח)". דהיינו שהמילה היא תנאי לאפשרות לאכול את קרבן הפסח, וכיוון שנצטוו על הפסח ממילא נצטוו גם על המילה¹².

4-5. ה"משכיל לדוד" (י"ב, ו) כתב שני טעמים: "הקב"ה רצה לזכות את ישראל במצות מילה שהיא מצוה חמורה ואית בה צערא דגופא כדי שיזכו בה לגאולה". נראה שכוונתו במה שאמר שהיא מצוה חמורה, שמצות מילה היא מצוות העשה היחידה, מלבד מצוות הפסח, שיש בה כרת למי שמבטלה (כריתות פ"א, מ"א). מה שכתב "ואית בה צערא דגופא" כוונתו שבמצווה זו, בשונה ממצוות אחרות האדם חובל בגופו וגורם לעצמו צער בגופו, ורצה הקב"ה שבניי יעשו מצווה שדורשת מסירות

9. בפירושו להגדה של פסח "שמחת הרגל" בפיסקא "ורב" אות ג (דף נ, ע"ב).

10. שם אות ז (דף נא, ע"א).

11. עין שם בחיד"א שהאריך להסביר את היחס בין ברית בין הבתרים וברית המילה.

12. כעין זה כתב גם ה"כלי יקר": "כי דם פסח היינו לבטל דעת המאמינים במזל טלה (בדומה למה שהתבאר בדעת המכילתא), ודם מילה לפי שנאמר בפסח: 'וכל ערל לא יאכל בו' (י"ב, מח)". [ועיין עוד ב"כלי יקר" שהקשה על ר' מתיא בן חרש, וקושייתו כבר נשאלה במכילתא שם על ידי ר' אלעזר הקפר ברבי].

נפש מצידם כדי שיהיו ראויים להגאל¹³. יש לציין שגם בלקיחת השה, שהיה אליהם של מצרים, גם כן הייתה מסירות נפש, כמו שנאמר במדרש¹⁴.

6. ה"נחמד למראה"¹⁵ כתב: "בהיותם במצרים היו גוי מקרב גוי, מה הללו עובדי עבודת כוכבים וכו', מידת הדין היתה מעכבת בגאולתן. ולהורות שלא עבדוה אלא מתוך אונס וטירוף הדעת¹⁶, ושליכם נכון עימו, ציווה להם הקב"ה למול את עצמם סמוך לנסיעתם משם, וגם כן ציווה להם לעשות קרבן פסח. והיה מקום לישראל לסרב בשניהם שלא לעשותם. אם על הפסח, שהיה יראתו של מצרים ובשחיתתו היו נכנסין בסכנה גדולה, כמו שאמר משה: 'הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו' (שמות ח', כב). ולפי שאילו לא ציווה ה' להם על המילה היתה יכולה מידת הדין לומר כי מה שלא סירבו הוא כי בטחו על גבורתם להינצל מסכנה זו, לכן ציווה ה' שימולו קודם, ואז היה פתחון פה להם שלא לעשותו, כי אז יהיו בסכנה גדולה ורבה מפני חולשת המילה, כענין אנשי שכם שהרגום שמעון ולוי בשביל שהיו חלשים מן המילה, וישראל לא סירבו בדבר, ומסרו עצמם על קידוש השם, ולא היה פתחון פה למידת הדין לקטרג וגאלם מיד". דהיינו שהמילה הגדילה את מסירות הנפש שבשחיתת הפסח¹⁷.

7. המהר"ל ב"גור אריה" (י"ב, ו) כתב שכיוון שעד עכשיו היו בני ישראל עבדים לפרעה, ורצה ה' שבני ישראל ידגישו שהם עבדים לקב"ה, לכן ציווה על המילה שמוטבעת בבשרו של האדם מישראל ומסמלת את העבדות של עם ישראל לקב"ה¹⁸ [ועוד הוסיף שפסח נקרא "עבודה" (י"ב, כו וי"ג, ה), אך רק אחרי שבניי ימולו את עצמם ויראו בכך שהם עבדים לקב"ה, שייך שהם יעשו מעשה שיראה שהם עובדים בפועל].

8. בספר "גבורות ה'" (פרק ל"ה) כתב המהר"ל טעם נוסף: "נתן להם דם פסח ודם מילה והיא הסרת הערלה שהיא פחיתות וגנות האדם, ואין דבר גנות ופחיתות

13. מעין זה בשינוי מסוים כתב המהר"ל ב"גבורות ד"י פרק ל"ה בטעם השני: "כי דם מילה לרחם עליהם, כי במילה נאמר כי עליך הרגנו כל היום (תהלים מ"ד, כג)" ועיין בתרגום יונתן ליהושעאל ט"ז, ו.

14. שמות רבה ט"ז, ג.

15. על בראשית רבה מ"ו, ב.

16. עיין בילקוט שמעוני סוף רמז רלד בשם המדרש אבכיר [ובמאמר הנ"ל בחלק א פ"ב סעיף 1 תת סעיף ד].

17. כעין זה כתב גם החיד"א הנ"ל (דף מט, ע"ב ודף נ, ע"א).

18. כעין זה כתב גם האלשיך הקדוש (י"ב, ו).

כמו הערלה המבדיל בין השם יתברך ובין האדם, ואחר שהסיר פחיתות וגנות שלו אז יעבוד לו בודאי וזה דם פסח אבל שיהיה עובד עם פחיתות וגנות אין זו עבודה¹⁹.

ד. מדוע הקדים לקיחתו לשחיטתו דווקא ארבעה ימים?

1. הסבר ה"באר בשדה"

כתב ה"באר בשדה": "המפרשים הוקשה להם: למה לא כתב רבינו זה לעיל בפסוק יבעשר לחדש הזה²⁰? ותו קשיא להו: דאכתי מאי טעמא הקדים לקיחתו דווקא ארבעה ימים?

לעניות דעתי חדא מתרצת חברתה. דאי כתב 'למה הקדים לקיחתו לעיל, בפסוק יבעשר לחדש הזה', לא היה מתרץ מידי על חשבון ארבעה ימים. אבל השתא, דכתב: ויהיה לכם למשמרת²¹ זה לשון ביקור, שטעון ביקור ממום ארבעה ימים, אם כן היינו טעמא שהקדים חשבון ארבעה ימים. אלא שלביקור לחודיה היה אפשר לבקר בעדר איזה טלאים, ויקחוהו ביום י"ד, אבל מטעם שלא היה בידם מצוות להיגאל הוצרך שיהיה הלקיחה מקודם, והקדים חשבון ארבעה ימים כדי לבקרהו ממום גם כן, שצריך ארבעה ימים".

דהיינו שהביקור צריך להיות ארבעה ימים לפני השחיטה, אלא שלדורות אין צריך לקחת את השה ארבעה ימים לפני השחיטה, אלא מספיק שהמוכר יבקר ארבעה ימים קודם את כל טלאיו והקונים יכולים לקנות ביום י"ד. אבל כיוון שהי רצה לזכות את בני ישראל במצרים במצווה נוספת של לקיחת השה, ציווה על לקיחתו דווקא ארבעה ימים קודם, בגלל שאז בלאו הכי צריך לבקרו.

2. הסבר בעלי התוספות²²

כתבו בספר "מושב זקנים": "פירש רש"י: 'מפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים? מאי שנא מפסח דורות? אמר ר' מתיא בן חרשי וכו'. כלומר באותו

19. ההסברים סודרו מההסבר הפשוט אל הפחות פשוט, ולא לפי סדר הדורות שבו נאמרו. [ועיין עוד ב"ברכת הנצי"ב" למכילתא כאן בסוף ד"ה "שתי מצוות" ויש להעיר על דבריו מהכתוב במכילתא שם שבני ישראל לא נחשדו על העריות, וכן אמרו במדרשים רבים (עיין במאמר הנ"ל בהערה 18) ולא משמע שר' מתיא בן חרש חולק על כך].

20. עיין ברא"ם, ב"נחלת יעקב", ב"דברי דוד", ב"שפתי חכמים" וב"משכיל לדוד".

21. הסבר ה"באר בשדה" הוקדם להסבר בעלי התוס' אף על פי שבעלי התוס' קדמו במאות שנים ל"באר בשדה" בגלל שהסבר ה"באר בשדה" מפרש את רש"י מתוך דברי רש"י עצמם ללא הזדקקות למקורות נוספים, ועוד שהסבר בעלי התוס' מתייחס למילה, שבה ממשיך המאמר לדון בפרק הבא.

פסח היו ישראל עסוקים בשתי מצוות: דם מילה ודם פסח ואם כן צריך על כל פנים להקדים כאן לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים, לפי שהוצרכו להיות טרודים שלושה ימים במצוות המילה, כמו שנאמר: 'והיה ביום השלישי בהיותם כואבים' (בראשית ל"ד, כה), וברביעי שהיה ערב פסח נתעסקו בשחיטת פסחיהם, לכן הקדים בפסח מצרים לקיחה לשחיטה ארבעה ימים, מה שאין כן בפסח דורות²².

כעין זה כתבו התוס' גם ב"הדר זקנים" וגם הסבירו מה כוונת רש"י באומר: "שמלו באותו הלילה": מה שפירש הקונטרס 'שמלו עצמן אותו הלילה' רצונו לומר אותו לילה שלקחו הפסח, דהיינו מבעשור. והא דקדמו ארבעה ימים קודם יציאתם לפי שישהו שלושה ימים מצאת בדרך, משום דאיכא סכנה ממילתם.

גם רבנו עובדיה מברטנורא כתב כעין זה וביתר ביאור: "שנימולו באותו לילה של לקיחה, דאין לפרש באותו הלילה של שחיטה, שהרי לבוקר יצאו, והא איכא סכנה לצאת לדרך (אחרי המילה) עד שלושה ימים, כדפירש רש"י בפרשת ואלה שמות' (ד', כד) שלכן לא מל משה רבנו את בנו כשהלך ממדין למצרים וכן כתבו מפרשים נוספים²³. אבל המפרשים הללו לא הסבירו כיצד יתכן שמלו בלילה והרי מילה בלילה פסולה!

עוד יש להקשות על דבריהם, שבספר יהושע (ה', ב) על הפסוק "בעת ההיא אמר ה' אל יהושע עשה לך חרבות צרים ושוב מל את בני ישראל שנית" כתב רש"י: "שנית שמלו כבר כליל לאתם ממלרים!" מפורש אם כן ברש"י שמלו בליל צאתם ממצרים - בלילה שאחרי השחיטה ולא בלילה שאחרי הלקיחה²⁴!

22. כעין זה כתבו בקיצור גם ב"דעת זקנים מבעלי התוספות" (י"ב, ג): "צריך ליתן טעם למה מקחו מבעשור? ואומר רש"י שיתעסקו בברית מילה ובדם פסח ארבעה ימים. ומקשים: ארבעה ימים למה? ואומר הרב יצחק מאיבר"א כדי שימולו וישהו שלושה ימים אחר המילה קודם שיצאו לדרך".

23. ריב"א בדעת רש"י וכן כתב האלשיך הקדוש, אך לא בהתייחסות לרש"י. ועיין תירוצים נוספים לשאלה מפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו דווקא ארבעה ימים ב"גור אריה" למהר"ל, ב"צדה לדרך", ב"משכיל לדוד" בתחילת דבריו וב"באר בשדה" על רש"י כאן וב"תורת חיים" על מסכת חולין צב, ע"א בד"ה "גפן", ובחיד"א הני"ל (דף נ, ע"א) וב"שערי המועדים" לפסח (לרמ"מ שניאורסאהן) כרך א' עמודים ש-א.

24. עיין ב"פרדס יוסף" שמות י"ב, מב שהביא רש"י זה והקשה ממנו על מי שכתב שבדברי רש"י "שמלו באותו הלילה" הם טעות סופר ורצה להוכיח זאת מכך שהדבר אינו כתוב במכילתא. ועיין שם ב"פרדס יוסף" שהפנה לדברי ה"משכיל לדוד" ולמקורות רבים נוספים [אך לא הזכיר את התוס' והרע"ב].

ה. פיצד יתכן שמלו בלילה?

1. הסבר ה"משכיל לדוד"

ה"משכיל לדוד" כתב שכוונת רש"י לליל יציאתם ממצרים. אמנם לפי זה קשה הקושיה שהקשו המפרשים שסכנה לצאת לדרך מיד אחרי המילה. אך הרגיש ה"משכיל לדוד" בקושיה זו, והוסיף והקשה על פירושו ארבע קושיות נוספות:

1. מדוע לא ציווה ה' שימולו כבר בעשור?
2. מילה צריכה להיעשות ביום ולא בלילה (יבמות עב, ע"א וע"ב)?
3. ליל ט"ו היה יום טוב, ומילה שאינה בזמנה אינה דוחה יו"ט (שבת קלב, ע"ב)?
4. שחיטת הפסח לערלים פסולה (פסחים פ"ה, מ"ג), וכיוון שבני ישראל היו ערלים בשעת השחיטה, שהרי מלו רק בלילה, הרי שהקרבת היה פסול!

תירץ ה"משכיל לדוד" את כל קושיותיו על פי המדרש בשמות רבה (י"ט, ה), שהוא מקורו של רש"י, וכך נאמר שם:

"ורבותינו אמרו: לא ביקשו ישראל למול במצרים, אלא כולם ביטלו המילה במצרים, חוץ משבטו של לוי, שנאמר: זללוי אמר תמיד ואורידך (דברים ל"ג, ח), למה? כי שמרו אמרתך ובריתך יצרו במצרים. והיה הקב"ה מבקש לגאלן ולא היה להם זכות. מה עשה הקב"ה? קרא למשה ואמר לו: ילך ומהול אותם. ויש אומרים שם היה יהושע שמל אותם, שנאמר: ושוב מל את בני ישראל שנית (יהושע ה', ב).

והרבה מהן לא היו מקבלים עליהם למול. אמר הקב"ה שיעשו הפסח. וכיוון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לארבע רוחות העולם ונושבות בגן עדן. מן הרוחות שבגן עדן הלכו ונדבקו באותו הפסח, שנאמר עורי צפון ובואי תימן (שיה"ש ד', טז), והיה ריחו הולך מהלך ארבעים יום, נתכנסו כל ישראל אצל משה, אמרו לו: בבקשה ממך האכילנו מפסחך מפני שהיו עייפים מן הריח. היה אומר הקב"ה: אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלין, שנאמר: ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח וגוי (שמות י"ב, מג-מח). מיד נתנו עצמן ומלו, ונתערב דם הפסח בדם המילה והקב"ה עובר ונוטל כל אחד ואחד, ונושקו ומברכו, שנאמר: וזעבר עליך ואראך מתבוססת בדמך וגוי חיי בדם הפסח, חיי בדם המילה".

על פי המדרש הסביר ה"משכיל לדוד" שהציווי היה שבני ישראל ימולו בעשור, כדי שביום י"ד, שבו צריכים לשחוט את הפסח, הם כבר יהיו בריאים. ואכן חלק מבני ישראל מלו בעשור לחדש, כפי שעולה מהכתוב במדרש: "והרבה מהן לא היו מקבלים עליהם למול", משמע שהיו גם כאלה שהסכימו למול. וכאשר הגיע יום י"ד, שבו שחטו את הפסח, היו בכל חבורה מולים וערלים, ושחיתת הפסח על חבורה שיש בה גם מולים וגם ערלים כשרה (פסחים פ"ה, מ"ג).

על השאלות כיצד יתכן שמלו בלילה והרי מילה בלילה פסולה וכן מילה שלא בזמנה אינה דוחה יום טוב, כתב ה"משכיל לדוד" שאין הכוונה שמלו בלילה, אלא מעט קודם צאת הכוכבים²⁵.

על השאלה שהייתה סכנה לצאת לדרך אחרי המילה כתב ה"משכיל לדוד" שהי עשה להם נס והם התרפאו מיד, ולא הסתכנו בהליכתם במדבר²⁶! אבל אחרונים רבים העירו שמלשון המדרש ורש"י משמע שהמילה הייתה בלילה ממש, ולא לפני צאת הכוכבים²⁷, ולכן כתבו שאף על פי שהיה יום טוב והיה לילה, הקב"ה ציווה למשה שימולו, והייתה זו הוראת שעה²⁸.

25. כן כתב גם הי"פה תואר השלם" על המדרש רבה שם בד"ה "מיד נתנו עצמם" בתחילת דבריו, וכן כתב בשו"ת "תורת חסד" חלק אורח חיים סימן כ"ה אות ו, ובי"טורות אד"ר" על בעל הטורים לתורה שמות י"ב, יג (בסוף "בעל הטורים השלם").

26. עיין עוד ב"משכיל לדוד" שם שהאריך בסוגיא זו, ובהגהות היעביץ על סדר עולם רבה פ"ה אות ג שהאריך בגודל הנס שהיו מסוגלים ללכת מיד אחרי המילה.

27. עיין בשיר השירים רבה א', יב, ג וברש"י הנ"ל בשמות י"ב, ו וביהושע ה', ב ובעל הטורים על התורה שמות י"ב, יג ובשו"ת "תורת חסד" חלק אורח חיים סימן כ"ה אות ו, ובי"טורות אד"ר" על בעל הטורים לתורה שם (בסוף "בעל הטורים השלם"), ובהערות הרב יק"ר על בעל הטורים שם, ובי"פרדס יוסף" שמות י"ב, מב, ובחידושי הגרי"ז על התורה שמות י"ב, ו, ובי"שירת דוד" על התורה י"ב, ו, י"ב, מג-מח וי"ב, נ, ובי"שערי המועדים" לפסח (לרמ"מ שניאורסאהן) כרך א' עמוד שג.

28. עיין שם ב"משכיל לדוד" שכתב כן בתחילת דבריו בשם הי"פה תואר", אך כתב שהדבר דחוק ולכן כתב שהיה זה לפני צאת הכוכבים ועיין עוד בי"פה תואר השלם" על המדרש רבה שם בד"ה "לא בקשו ישראל" ובד"ה "מיד נתנו עצמם" ובד"ה "ונתערב", וברד"ל על המדרש רבה שם אות טז, ובשיר השירים רבה א', יב, ג וברש"י שם אות ד, ובשו"ת "תורת חסד" חלק אורח חיים סימן כה אות ו, ובי"פרדס יוסף" שמות ד', כד וי"ב, מב, ובי"טורות אד"ר" על בעל הטורים לתורה שמות י"ב, יג (בסוף "בעל הטורים השלם"), ובהערות הרב יק"ר על בעל הטורים שם, ובחידושי הגרי"ז על התורה שמות י"ב, ו, ובי"שירת דוד" על התורה י"ב, מג-מח וי"ב, נ, ובי"שערי המועדים" לפסח (ולרמ"מ שניאורסאהן) כרך א' עמודים שא-שיא.

עוד כתב "אור החיים" הקדוש (י"ב, מג): "קשה לדברי המדרש: איך יכול ליתן להם מפתחו? והלא אין הפסח נאכל אלא למנוייו! ואולי שאמר להם כן כדי שימולו, וכשימולו יהיה כמו כן פסחיהם כפסחו של משה מבושם"²⁹.

2. מנין למד המדרש את דבריו?

יש לשאול: היכן מצא המדרש רמז לכך שרבים מבני ישראל מלו רק באותו הלילה ולא קודם לכן?

כתב "אור החיים" הקדוש (י"ב, מג): "ויאמר ה' וגו' זאת חקת הפסח קשה: למה לא אמר 'דבר אל בני ישראל', כסדר האמור בכל מצוה ומצוה? וראיתי מדרש רבותינו (שמות רבה י"ט, ה) שהוציא ה' רוח מגן עזן ובישם פסחו של משה, ונתקבצו כל ישראל ואמרו לו: 'משה רבנו, בבקשה האכילנו מפתח שלך'. אמר להם: 'אם אין אתם נימולים אין אתם אוכלים', דכתיב: 'זאת חקת הפסח וגו'. מיד נתנו עצמן ומלו וכו' עד כאן. הנה לפי מדרש זה לא קשה למה לא אמר 'דברי וגו' או 'לאמר', כי פרשה זו למשה ולאחר נאמרה, וצוה אותם: 'כל בן נכרי וגו', ואחר שבאו ישראל לצד אכילת פסחו של משה המבושם מלו עצמם. ... וראיתי ראיה לדברי המדרש שלא רצו למול ממה שאמר ביחזקאל (כ, ח): 'וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי וגו' ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים, הרי שלא קבלו עשות מצותיו יתברך".

אם כן לפי "אור החיים" הקדוש רמוז עניין זה, שבני ישראל לא רצו למול גם בכך שלא כתוב בתחילת הציווי "דברו אל בני ישראל", או "ויאמר ה' אל משה ואהרן לאמר", בגלל שאכן בשלב ראשון לא נצטוו משה ואהרן לומר לבני ישראל שערל ובן נכר אסורים באכילת פסח, בגלל שאז רצה ה' שבני ישראל יעשו את הפסח אף על פי שהיו ערלים, וכן הדבר רמוז בספר יחזקאל.

עוד נראה שהדבר רמוז במיקומו של הפסוק "וכל ערל לא יאכל בו", שכתוב בסוף פרשת "משכו וקחו" (י"ב, מח), לאחר יציאתם ממצרים, שלכאורה היה מתאים שהוא יהיה כתוב עם כל דיני פסח, בחלק הראשון של הפרק (פסוקים א-כה), אלא שנרמז בכך שבשלב יותר מאוחר אמר להם משה את ההלכה "וכל ערל לא יאכל בו", ואז מלו את עצמם.

29. על שאלה זו עיין עוד ב"יפה תואר השלם" על המדרש רבה שם בד"ה "מיד נתנו עצמם", וברד"ל על המדרש רבה שם אות טז, ובשו"ת "תורת חסד" חלק אורח החיים סימן כ"ה אות ו, וביעטרות אד"ר" על בעל הטורים לתורה שמות י"ב, יג (בסוף "בעל הטורים השלם"), ובימשכיל לדוד" על רש"י י"ב, ו וב"אזנים לתורה" י"ב, ו וב"שירת דוד" על התורה י"ב, ו, י"ב, מג-מח וי"ב, נ.

יש לציין שרש"י כבר התייחס לשאלה מתי נאמרה פרשה זו וכתב: "זאת חקת הפסח (י"ב, מג) זלרצעה עשר זניקו נאמרה פרשה זו". הרמב"ן שם הביא את לשון רש"י וכתב: "וכן הדבר, שהרי כתוב בסופה (פסוק נ): ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה ה', ללמד עליהם שנימולו הם ועבדיהם".

אבל שאל הרמב"ן: "ואם כן היה בדין להקדים הפרשה הזאת קודם ויהי בחצי הלילה (לעיל פסוק כט)!" ותירץ: "אבל הטעם, כי פרשת 'החדש הזה לכם' נאמרה בראש חדש, ובו ביום מיד עשה משה שליחותו, ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם (פסוק כא), ציווה אותם בחוקת הפסח והבטיחם שיגאלו בליל חמשה עשר, והם האמינו, ויקוד העם וישתחווי (פסוק כז). וסמך הכתוב לזה ויהי בחצי הלילה (פסוק כט) לומר שקיים להם הבטחתם, וכשהשלים זה חזר לענין ראשון להשלים חוקת הפסח"³⁰.

אם כן לפי הרמב"ן רצתה התורה לסיים את ענין הפסח מציווי ה' למשה ואהרן, דרך ציווי משה ואהרן לבני ישראל, עד עשיית בני ישראל את המצווה וגאולת ה' את ישראל. אבל עדיין אין הדבר מובן מספיק, שהרי גם האמור בפסוקים מג-מח שייך לדיני הפסח ואף פותח במילים: "זאת חוקת הפסח". וכשם שנאמרו שאר דיני הפסח למשה ואהרן בראש חודש, ומשה ואהרן אמרו אז לבני ישראל, כך היה מתאים לכאורה שגם דינים אלו יאמרו אז! אלא שהדבר רומז שבני ישראל לא רצו למול את עצמם, ורק לאחר עשיית הפסח הם מלו את עצמם.

3. מה בא המדרש ללמדנו?

כבר כתבה המכילתא שבגלל שהקב"ה רצה לגאול את ישראל מכוח השבועה שנשבע לאברהם אבינו ורצה שיהיו בידם מצוות³¹, הוא ציווה אותם במצוות הפסח והמילה. המדרש חידש שכיוון שבני ישראל לא הסכימו לקיים את מצוות המילה, **הקב"ה הכריח אותם לקיימה** על ידי ריח הבשר שעלה באפם, ואף התיר להם לקיים את המצווה בזמן שבדרך כלל לא ניתן לקיים אותה בלילה וביום טוב, ובסוף גם

30. עיין שם בהמשך דברי הרמב"ן, שהביא את דברי הראב"ע וחלק עליו, וכן האריך לחלוק על הראב"ע ב"באר אברהם" על המכילתא כאן, ועיין גם ב"אור החיים" הקדוש כאן על פי הפשט.
31. אם הגיע זמן הגאולה שנשבע ה' לאברהם לשם מה היו צריכים בני ישראל מצוות כדי שיגאלו כתב הנצי"ב ב"ברכת הנצי"ב" על המכילתא שם: "נתן להם הקב"ה שתי מצוות כשרצונו יתברך להגביה קרן אומה או אדם, אבל לא הגיע לזה השכר עפ"י מעשיו, הקב"ה מזמין לפניו מצוות ומעשים טובים שיבוא לידי כך ויקבל שכרו משלם על פי מידת הדין, ועיין מה שכתבתי ב"הרחב דברי בראשית י"ט, א". ושם הרחיב מאוד בענין, עיין שם. ועיין עוד באלשיך הקדוש י"ב, ו וב"תורת חיים" על מסכת חולין צב, ע"א בד"ה "גפן".

עשה להם נס, שהתרפאו מיד! כל זאת כדי שיוכלו להגאל. אחר כל זאת עוד נישק הקב"ה ובירך כל אחד מישראל, אף על פי שאותם אנשים לא הסכימו לפני כן לשמוע בקול ה' ולמול את עצמם, ואף על פי שידעו שבכך תלויה גאולתם של ישראל! כמה אוהב הקב"ה את בני ישראל שמקיימים מצוות, אף אם אין הקיום לשם שמים, אלא מתוך הכרח חיצוני!

אך לכאורה המדרש קשה: הרי בני ישראל לא נימולו לשם מצווה, אלא לשם אכילה מבשר הפסח, וכיצד יתכן שעל כך נאמר: "והקב"ה עובר ונוטל כל אחד ואחד, ונושקו ומברכו!"

כתב ה"יפה תואר" שם: "אף על פי שעל ידי האוכל נימולו! סופן ברצון, ולזה חיבבן ה'. ויתכן שרמז לזה בכך שאמר: זנתערב דם הפסח ודם המילה, כלומר ששמחו מאוד בדם המילה, כמו בדם הפסח שהוא על הגאולה, ולדוגמת זו נתערב זה בזה".

סיום

את הפסוק "גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו" (זכריה ט', יא), שדרשה המכילתא על יציאת מצרים בזכות דם ברית המילה, הסבירו המפרשים על הגאולה העתידה, שכן בפסוקים הקודמים שם נאמר: "גילי מאד בת ציון, הריעי בת ירושלים. הנה מלכך יבוא לך, צדיק ונושע הוא ורוכב על חמור ועל עיר בן אתנות. והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלים ונכרתה קשת מלחמה ודיבר שלום לגוים, ומשלו מים ועד ים ומנהר עד אפסי ארץ. גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין בו מים" (שם, ט-יא). וכתב רש"י שם: "הנה מלכך יבוא לך אי אפשר לפתורו אלא על מלך המשיח, שנאמר זו: זמשלו מים ועד ים, ולא מלינו מושל לישראל כזה צימו צית שני".

והרד"ק כתב: "גם את - אמר כנגד כנסת ישראל, כמו שאמר על המלך המשיח שיהיה נושע בצדקתו, אמר גם את תהי נושעת בדם בריתך, והוא דם המילה שהחזיקו בו ישראל בגלות יותר מכל המצוות". מפורש אפוא ברד"ק שבני ישראל יזכו להיושע מהגלות בזכות דם המילה, ומתוך כך יזכו לראות בביאת המשיח ובשלטון עם ישראל על ארץ ישראל כולה, עד נהר פרת, במהרה בימינו אמן!